

Magyar vonatkozású adatot a külföldi szerzők munkáiban egy helyt találunk; K. Obermann említi, hogy Weydemeyer, a New York-i *Die Revolution* (1852) szerkesztője a magyar emigránsok, kiváltképp Szemere Bertalan támogatására is számított: az adatot már korábban tudomásul vette a hazai szakirodalom (Századok, 1956. 669.)

Erényi Tibor és Kemény G. Gábor tanulmánya (*Revendications ouvrières et presse progressiste 1848–1849*) jól megállja helyét a nemzetközi fórumon. Mivel nálunk voltaképpen munkássajtó 1848 táján még nincs, a szerzők a következő tárgyalásmódot választották: először vázlatosan ismertetik a magyarországi munkásság szociális követeléseit és mozgalmait (megkülönböztetve a radikális és a mérsékelt szárnyat, Kecskés Ede és Glembay Károly fellépéseit), azután rövid szemlével bemutatják, miként nyilatkoztak ezekről a hazai sajtó mérsékelt (Ungar, Pesti Hirlap, Hetilap), ill. radikális (Marczius Tizenötödike, Radicallap, Népelem, Munkások Ujsága és az úgynevezett hadi lapok) orgánumai. Előadásukban kevés kifogásolni való akad. Elírás vagy fordítói hiba lehet, hogy a szöveg a Pesti Hirlapot 1848-ban Kossuth újságjának mondja (efféle elírással R. Gossez kitűnő tanulmányában is találkozunk; H. Moreau-t 1850-ben megteszi a Jacques Bonhomme munkatársának, holott akkor már több mint tíz éve halott volt); és vitatható, helyes-e a Hetilapot 1848-ban mérsékelt orgánumok közé számítani, hiszen Tóth Móríc cikkei révén olykor szélsőségesen radikális hangot ütött meg. Külföldi olvasó, aki először kap idegen nyelven áttekintést a magyar 48 sajtójáról, nagy hasznát veheti Erényi Tibor és Kemény G. Gábor tájékoztatásának. A tanulmány tárgyát azonban másképp is föl lehetett volna fogni: ragaszkodni, mint R. Gossez, a radikális sajtó (alaposabb) ismertetéséhez, a középpontba állítva Tancsics lapját (ez esetben bizonyára a Jövő és a Die Opposition sem maradt volna ki); vagy sorra venni a munkásbarát hírlapírókat (ez esetben, Tancsics és Mészáros Károly mellett, Birányi Ákosnak is szóba kellett volna kerülnie); vagy bevonni a vizsgálódás körébe, milyen visszhangot vertek nálunk a külföldi munkásmozgalmak, elsősorban a párizsi júniusi felkelés – talán épp ez utóbbi módszerrel válhatott volna a tanulmány igazán nemzetközivé, olyanra, hogy másoknak is példát adhatna *összehasonlító* sajtótörténeti kutatásokra...

Lukácsy Sándor

Emlékkönyv Tömörkény István születésének centenáriumára. Szerkesztette: Kovács Sándor Iván, Péter László. Szeged, 1966. (Szegedi ny.) 472 l.

József Attila, Krúdy Gyula, Juhász Gyula emlékkönyv: az utolsó tíz év szerencsés elgondolású vállalkozásának legfontosabb köteteit sorolhattuk itt fel. S most melléjük írhatjuk Tömörkény István nevét. Születésének centenáriumára adta ki városa, Szeged (Kovács Sándor Iván és Péter László gondos szerkesztésében) az író első monográfusának Ortutay Gyulának előszavával.

Az emlékkönyv sikerült felépítése hasznosította a korábbi vállalkozások tapasztalatait és tanulságait; Indulás–Visszhang – Emlékezés – Tanulmány – Tiszteletadás –; ezek a nagyobb egységek fogják össze az emlékezők-szerzők mondanivalóját és igazítják el a kutató-olvasót a *Tömörkény-emlékkönyvben*. A Reguli Ernő összeállította bibliográfia Tömörkény-kötetei egész 1966-ig, valamint a Tömörkény-irodalom válogatott bibliográfiája (s az író műveihez készített betűrendes mutató zárja a könyvet). Ez utóbbi már korábban is megjelent, mint a Szépirodalmi Kiadó gyűjteményes Tömörkény-kiadásának kalauza.

A szerkesztők programja egyértelmű és rokonszenves; „Minél több vélemény tükrében, minél több nézőpontból megmutatni az író; ez volt gyűjteményünk válogatásának alapvető elve... Nem igyekeztünk kigyomlálni a különféle írások ellentmondásait, sőt nagyon is tanulságosnak tartjuk szembesítésüket. Szerkesztői megjegyzéseinket pár tárgyi igazításra, kiegészítésre korlátoztuk... Szándékkal mellőztük Tömörkény saját írásait: még a tőle vett idézeteket is a legszükségesebbre szorítottuk. Az író megszólaltatni ugyanis nem emlékkönyvünk célja: ő összegyűjtött művei sorozatában beszél.”

Az emlékkönyv Tömörkény munkásságának sokoldalúságát dokumentálja; az író mellett az etnográfus, a néprajzkutató alakját is idézi. Látjuk őt a Somogyi könyvtár élén, olvashatunk régészeti munkájáról, a szegedi múzeum néprajzi tárának megalapítójáról. E sokoldalúan gazdag tevékenységből bontakozik ki az író alakja, aki „európai színvonalon, sajátos magyar hangot tudott megszólaltatni.” (Barcsay Jenő tiszteletadó szavai-ból. 360.) De hogy már a legjobb kortársak is ennek látták, azt Fadrusz János, Kozma Andorhoz írott levelének kiszakított jelzőivel bizonyíthatjuk; „új is meg magyar is” (80.). Értékes dolgozatok méltatják a népnyelv

vizsgálóját, a kubikusok megörökítőjét (Végh József és Katona Imre írásai), Nacsády József a szegedi író elődökét, a helyi irodalmi hagyományt veszi számba a tömörkényi novellatípus vizsgálatához (Elődök). Ugyanakkor — ha kell — legendaosztató is ez az emlékkönyv: Fejér Ádám cáfolja meg azt a már könyvből könyvbe vándorló mendemondát, hogy Tolsztoj is ismerté volna Tömörkényt (Egy legendával kevesebb). Csaplár Ferenc viszont Karl Kraus lelkesedéséről ír, aki miután a *Csata a katonával* c. novelláját olvasta, felháborodottan tett szemrehányást kortársainak, hogy miért titkolták el előtte a Monarchia legnagyobb íróját. Az emlékkönyv konfrontáló szerkesztése azonban helyet ad Veres Péter szkeptikus szavainak is, aki épp ezen a kis remeken mutatja ki Tömörkény realizmusának fogyatékoságait s újra megfogalmazza rosszalló szavait Tömörkény népiességéről. Alig lehet vitás, hogy Veres Péter azt kéri számon az író művészetén, ami annak amúgy is kölönce: a fotografikus néprajzi hűséget, a valóság lehúzó tiszteletét. Holott Tömörkény ott és akkor alkot jelentőset, sőt olykor egyenesen nagyot, amikor a népi rekvizitumokból csak építkezik: költői-művészi szintre emeli azt.

A magyar esszé kitűnő művelője mondták el véleményüket az idők folyamán Tömörkényről. Sík Sándor, Schöpflin Aladár — aki a népkutató irodalom őseit fedezte fel benne —, Keresztury Dezső, Sőtér István, Czibor János különböző időpontban és alkalomból írott esszéiből válogat az emlékkönyv. A Tiszteletadás című nagy tömb fogja össze az emlékkönyv szerkesztőinek kérdéseire érkezett válaszokat; ebből derül ki, hogy írók, festők, néprajzosok között mennyire elevenen hat Tömörkény szelleme. Németh László benne látja a századvég-századforduló gazdag novella termésének reprezentatív művelőjét-íróját... az az irodalmi forradalom, melyet mi a Nyugat folyóirat nevével jelezünk, két részben folyt le, s első fele a század első éveiben a novellában, a második Ady fellépte táján a lírában. Ennek a századeleji preszisztolének (melyre a Lovik, Gozdu, Petelei, Ambrus stb. neve emlékeztet: s a Papp Dánielé...) Tömörkény volt tán a legnagyobb, jövőbe mutató írója. Nem csak azzal, hogy ő volt az első — alaposágban, odaadásban alig fölülmúlt — „falukutatónk» de ő keverte ki elsőül a hiteles alföldi szint is, azt a sárga ragyogást, amely Móricz Zsigmond könyveiben árasztotta el prózáinkat. (400.)

Fábry Zoltán a világháború alatti Tömörkény-novellák humanizmusát — Czibor János *A kraszniki csata* c. kitűnő sajtó alá rendezésére és úttörő értelmezésére is támaszkodva, ahhoz kapcsolódva (az emlékkönyvben: 296–300.) — Ady háborús lírája mellé

állítja. Igaz, hogy ezt némileg maga Ady korrigálja, aki már nagybetegen leutazott 1917 őszén Szegedre, hogy Tömörkény ünnepén személyesen mondhatta el vallomását: „háborús nézése is egészen tömörkényi, az övé, száno, de nem csüggedt, majdnem fatalista, de könnyes humorú. Irigylendőbb és hasznosabb, mint egy-kettőnké, kiknek az a büszkeségünk, hogy a háborút legkezdeté óta átkozzuk, s az emberfajtat szídjuk és gyalázzuk. De ugye, bölcs és jó Tömörkény István, — békíti szellemét — „neked mégsem lesznek idegenek és fájók az én háborús verssoraim? Hiszen alapjában minden hűségesebb magyar szív fajtája és az emberi közös kultúra féltésével járja a háborús kálváriát.” (183. — Fábry szövegét l. 371–376.)

Díoszegi András a kötet élén álló *Tömörkény* esszéje mintaszerűen — pontosan foglalta össze a mai Tömörkény-képet, saját megfigyeléseivel — felismeréseivel színezve azt. Tisztázza az író vidékiességének értelmét és tartalmát. Értő sorokat ír az íróról, aki olykor a Kosmosz egészét érzékeltetve tudta ábrázolni hőseit. Pontosán helyezi el múltunkban is, amikor így fogalmaz; „maig is magányos, különös klasszikusa irodalmunknak.” (9.)

A centenárium így kitűnő emlékkönyvvel gazdagította a Tömörkény-kutatást, sőt azon túl lényegében egész századvégi-huszdik századi irodalmunk értéséhez is újat adott. A szöveget kellemesen élelénkíti a változatos témájú fényképek és fakszimilék. Itt azonban szabadabban alkalmazhatták volna a szerkesztők koncepciójukat; magától az írótól nagyon kevés és lényegében semmitmondó fakszimile található csak, holott — s ilyen bizonyára akadt volna — néhány kitűnő írásának kéziratát szívesen láttuk volna. (S még valamit láttunk volna szívesen; ha a kiadó Szeged város és Csongrád megye művelődési osztálya megszívleli például a Krudy emlékkönyv sikere és példányszáma közötti riasztó diszsonanciát. Ilyen fontos és kitűnő könyvet vétek ilyen meggondolatlanul alacsony — 1500-as példányszámban kiadni.)

Varga József

Böloni György: Nemzedékről nemzedékre. Válogatta, szerkesztette, az utószót és a jegyzeteket írta: Erki Edit. Bp. 1966. Szép-irodalmi K. 467 l.

Az a nemzedék, amelyiknek Ady már csak irodalmi és irodalomtörténeti élmény, kortársa lehetett Böloni Györgynek, Ady barátjának. Így kötötte össze életének éveivel és az évek irodalmi eseményeire készen reagáló tollával a század elején meginduló irodalmi éledés és az elmúlt évtized vitáinak